

Секція Право	
УДК 347	
Дата першого надходження статті до видання	2026-04-20
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-05-20
Дата публікації/оприлюднення	2026-05-20

Теологічні джерела легітимності права в авраамічних релігійних традиціях

Єрмакова Ганна Станіславівна
Доктор юридичних наук, доцент
провідний фахівець Науково-консультативного центру КНУ Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-2665-8949

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасна криза нормативної легітимності, зростання поляризації суспільств і посилення уваги до етичних підстав правового порядку актуалізують питання про глибинні джерела юридичної обов'язковості. У цьому контексті авраамічні релігійні традиції становлять особливо важливий предмет аналізу, оскільки саме в їх межах сформувалися впливові моделі співвідношення божественного закону, морального обов'язку, політичної влади та правового порядку. Метою статті є обґрунтування теологічних джерел легітимності права в християнській, ісламській та юдейській традиціях і виявлення спільних та відмінних механізмів, через які трансцендентне джерело норми інституціоналізується в праві. Методологічну основу дослідження становлять історико-порівняльний, герменевтичний і системно-аналітичний методи, а також критичний аналіз наукової літератури з філософії права, релігієзнавства та порівняльного правознавства. У результаті дослідження встановлено, що всі три авраамічні традиції виходять із визнання наддержавного джерела права, однак по-різному вибудовують механізми його правової легітимності. У християнстві вона формується через поєднання природно-правової логіки, моральної універсальності та канонічної традиції; в ісламі – через нормативну цілісність шаріату та інтерпретативну роль фікху; у юдаїзмі – через нормативність Завіту, пріоритет Закону та безперервність рабинського тлумачення галахи. Узагальнення результатів дозволило сформулювати порівняльну характеристику авраамічних моделей теолого-правової легітимності та матрицю її рівнів, що охоплює онтологічний, інтерпретаційний, інституційний та аксіологічний виміри. Наукова новизна полягає в інтерпретації християнської, ісламської та юдейської традицій як окремих, але структурно споріднених режимів легітимності права. Практичне значення результатів полягає у можливості використання запропонованих висновків у курсах філософії права, історії політико-правових учень, релігієзнавства, а також у міждисциплінарних дослідженнях верховенства права, прав людини та моральної легітимності юридичних приписів.

Ключові слова: філософія права, легітимність права, авраамічні релігійні традиції, християнство, іслам, юдаїзм, природне право, шаріат, галаха, канонічне право.

Theological sources of legal legitimacy in the Abrahamic religious traditions

Yermakova Hanna S.
Doctor of Law, Associate Professor
Leading Specialist of the Scientific and Advisory Center of the Kyiv National University of
Shevchenko
ORCID ID: 0000-0002-2665-8949

Abstract. The relevance of the study is determined by the fact that the current crisis of normative legitimacy, growing social polarization, and renewed attention to the ethical foundations of legal order have intensified interest in the deep sources of legal binding force. In this context, the Abrahamic religious traditions constitute a particularly important field of inquiry, since they developed influential models of the relationship between divine law, moral duty, political authority, and legal order. The purpose of the article is to substantiate

the theological sources of legal legitimacy in the Christian, Islamic, and Jewish traditions and to identify the common and distinctive mechanisms through which a transcendent source of normativity becomes institutionalized in law. The methodological basis of the study includes historical-comparative, hermeneutic, and systemic-analytical methods, together with a critical analysis of academic literature in philosophy of law, religious studies, and comparative legal scholarship. The study demonstrates that all three Abrahamic traditions recognize a supra-state source of law, yet differ in the ways they construct the legal legitimacy of that source. In Christianity, legitimacy is shaped through the combination of natural-law reasoning, moral universality, and the canon law tradition; in Islam, through the normative integrity of Sharia and the interpretative role of fiqh; in Judaism, through the normativity of the Covenant, the primacy of the Law, and the continuity of rabbinic interpretation of Halakha. The findings made it possible to develop both a comparative characterization of Abrahamic models of theo-legal legitimacy and a matrix of its levels, including ontological, interpretative, institutional, and axiological dimensions. The scientific novelty lies in interpreting the Christian, Islamic, and Jewish traditions as distinct yet structurally related regimes of legal legitimacy. The practical significance of the results lies in their applicability in courses on philosophy of law, history of legal and political thought, religious studies, and in interdisciplinary research on the rule of law, human rights, and the moral legitimacy of legal norms.

Keywords: philosophy of law, legal legitimacy, Abrahamic religious traditions, Christianity, Islam, Judaism, natural law, Sharia, Halakha, canon law.

Вступ

Актуальність проблеми. Проблема легітимності права належить до фундаментальних у філософії права, оскільки стосується не лише формальної чинності юридичних норм, а й глибинних підстав їх суспільного визнання, моральної обов'язковості та сприйняття влади як правомірної. У цьому контексті авраамічні релігійні традиції – юдаїзм, християнство та іслам – становлять особливо важливий предмет дослідження, оскільки саме в їх межах сформувалися найбільш розвинені моделі осмислення права як нормативного порядку, пов'язаного з одкровенням, священним текстом, авторитетом тлумачення та моральною відповідальністю влади. Для цих традицій характерне не випадкове співіснування релігії й права, а їх глибоке структурне переплетення, за якого закон сприймається як похідний від вищого порядку, а легітимність влади – як така, що потребує не лише політичного, а й теологічного обґрунтування. У сучасних умовах кризи нормативної довіри, посилення світоглядного плюралізму, зростання напруги між універсалістськими моделями прав людини та релігійно вкоріненими правовими уявленнями питання теологічних джерел легітимності права знову набуває не історико-довідкового, а безпосереднього теоретичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі співвідношення права і релігії переважно розглядається крізь призму їх нормативної взаємодії, впливу релігійних уявлень на правову культуру та ролі духовно-моральних засад у формуванні правосвідомості. Громовчук М. В., Белов Д. М. [1] обґрунтували теоретико-методологічні засади співвідношення релігії та права, акцентуючи увагу на їх спільній регулятивній природі та відмінностях механізмів нормативного впливу. Львова О. Л. [2] дослідила функціональну взаємодію права і релігії в аспекті реалізації прав і свобод людини, показавши, що релігійний компонент зберігає значення для легітимації правового порядку навіть у секуляризованому суспільстві. У праці Поповича Т. П. [3] історія філософії права розглянута як послідовний розвиток уявлень про справедливість, закон і моральний обов'язок, що формує предметне підґрунтя для аналізу релігійних джерел правової легітимності.

У зарубіжній літературі проблематика теологічних підстав права дедалі тісніше пов'язується з питаннями природного права, моральної обов'язковості юридичних норм і ролі релігійної традиції у формуванні легітимності правового порядку. Marske С. Е., Kofron С. Р., Vago S. [4] обґрунтували значення природно-правового підходу для сучасної правової думки, підкресливши, що право не вичерпується формальною чинністю та потребує вищого морального виправдання. Domingo R. [5] показав, що християнська традиція надала праву особливого духовно-етичного виміру, у межах якого закон розглядається у зв'язку з ідеями справедливості, гідності та морального порядку. Kelman M. S., Kelman R. M. [6] доводять, що релігія зберігає вагоме значення у процесах правотворення та правозастосування, впливаючи на зміст правових норм і механізми їх суспільного сприйняття.

Новіші й узагальнювальні дослідження розширюють цей напрям у порівняльно-правовій площині. Raisch M. J. [7] систематизує релігійні правові системи у межах порівняльного правознавства та окреслює специфіку їх джерел, інституцій і способів нормативного тлумачення. Witte J., Jr. [8] розкриває значення християнської правової традиції для формування західного розуміння свободи,

прав людини та релігійної свободи. Vilks A., Kipāne A. [9] аналізують роль релігійних норм у формуванні правових систем різних світових релігій і показують, що теологічні засади права залишаються важливим чинником легітимації нормативного порядку. Ці праці суттєво розширюють розуміння релігійних основ права як джерела нормативного авторитету, однак не формують цілісної порівняльної моделі теологічних джерел легітимності права саме в авраамічних релігійних традиціях.

Виділення невіршеної частини проблеми. Попри значний обсяг досліджень, у науковій літературі недостатньо опрацьованим залишається саме порівняльно-філософське осмислення того, яким чином у юдаїзмі, християнстві та ісламі формується легітимність права як нормативного порядку. Наявні праці добре пояснюють окремі моделі природного права, галахічного авторитету чи шариатної нормативності, однак рідко зводять їх у єдину аналітичну площину, де можна простежити спільні та відмінні механізми зв'язку між одкровенням, текстом, тлумаченням, моральним обов'язком і політичною владою. Недостатньо визначеними залишаються також межі порівняльності цих традицій: чи йдеться про три різні релігійні концепції закону, чи про варіації спільної моделі, у якій право набуває легітимності через апеляцію до трансцендентного джерела та через інститути інтерпретації, що забезпечують його історичну дієвість, зумовлюючи потребу в дослідженні, яке розглядало б авраамічні традиції не як набір окремих кейсів, а як взаємопов'язане поле формування теологічних підстав правової легітимності.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теологічних джерел легітимності права в авраамічних релігійних традиціях шляхом порівняльного аналізу юдейської, християнської та ісламської моделей нормативного порядку, виявлення їхніх спільних філософсько-правових засад і визначення особливостей зв'язку між божественним законом, його тлумаченням та легітимацією влади.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає в систематизації теологічних джерел легітимності права в авраамічних релігійних традиціях не на рівні окремих конфесійних описів, а в межах єдиної порівняльної філософсько-правової моделі. У статті уточнено, що спільною основою юдейської, християнської та ісламської правових традицій є виведення обов'язковості права з трансцендентного джерела, однак конкретні механізми легітимації різняться залежно від статусу священного тексту, ролі тлумачної спільноти, співвідношення морального і позитивного закону та характеру зв'язку між релігійною і політичною владою, що дозволяє перейти від описового зіставлення релігійних правових систем до більш точного осмислення їх як моделей нормативного авторитету.

Практичне значення. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих положень у дослідженнях філософії права, теорії держави і права, релігієзнавства та порівняльного правознавства. Запропонований підхід може бути застосований у викладанні навчальних дисциплін, пов'язаних із правовою аксіологією, історією політико-правових учень і правовою культурою, а також у ширших дослідницьких дискусіях щодо співвідношення релігійних нормативних систем, світського правопорядку та сучасних моделей легітимації влади.

Методологія

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить поєднання історико-порівняльного, герменевтичного, системно-аналітичного підходів і критичного аналізу наукової літератури. Історико-порівняльний метод використано для зіставлення християнської, ісламської та юдейської моделей легітимації права, виявлення їхніх спільних філософсько-правових засад і принципів відмінностей у розумінні джерела норми, ролі тлумачення та меж політичної влади. Герменевтичний метод застосовано для інтерпретації богословських, канонічних і правових текстів у тій частині, в якій вони репрезентують уявлення про обов'язковість права, природу Закону та підстави нормативного авторитету. Системно-аналітичний метод дав змогу розкласти релігійно-правові традиції на взаємопов'язані елементи – джерело нормативності, інтерпретативний механізм, інституційне закріплення та аксіологічний критерій легітимації. Метод критичного аналізу наукової літератури використано для виявлення розбіжностей між сучасними підходами до співвідношення права і релігії, а також для відмежування описових, богословських і власне філософсько-правових моделей пояснення.

Джерела даних. Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці з філософії права, релігієзнавства, історії правових учень і порівняльного правознавства, присвячені християнській, ісламській та юдейській правовим традиціям. До джерельної бази включено також узагальнювальні праці з природного права, канонічного права, шариату, фікху, галахи та релігійно-правових систем у порівняльній перспективі, а також роботи, у яких аналізується зв'язок релігійної нормативності з правами людини, свободою совісті, легітимністю влади та правовою культурою. Така комбінація

джерел дала змогу поєднати доктринальний, історико-правовий і концептуальний рівні аналізу та уникнути звуження предмета до матеріалу лише однієї традиції або однієї дисципліни.

Інструменти аналізу. Інструментарій аналізу охоплює порівняльне зіставлення моделей теолого-правової легітимації, концептуальну декомпозицію джерел нормативності та аналітичну реконструкцію механізмів, через які сакральний припис набуває форми правового порядку. Особливо використано прийом структурної матризації результатів, що дозволив узагальнити отримані висновки на двох рівнях: по-перше, як порівняльну характеристику авраамічних традицій за ключовими параметрами легітимації права; по-друге, як узагальнену матрицю рівнів легітимації, у межах якої право розглядається через онтологічний, інтерпретаційний, інституційний та аксіологічний виміри, що забезпечило перехід від конфесійного опису до більш високого рівня філософсько-правового узагальнення.

Обмеження дослідження. Обмеження дослідження пов'язані з його предметною зосередженістю на філософсько-правовій логіці авраамічних традицій. Основну увагу зосереджено на концептуальному рівні легітимації права, а не на повному емпіричному аналізі чинних правових актів. З огляду на це результати дослідження слід розглядати насамперед як філософсько-правову модель порівняння, придатну для подальшого використання в історико-правових, теоретико-правових і компаративних студіях.

Результати. У межах авраамічних релігійних традицій легітимність права формується через визнання того, що джерело нормативного порядку не зводиться до політичної волі чи суто людської домовленості. Право набуває обов'язкової сили остільки, оскільки пов'язується з вищим моральним або божественним порядком, а влада розглядається не як самодостатній творець норми, а як інститут, що має діяти в межах уже заданої нормативності. У християнській традиції така логіка найвиразніше розгортається через концепцію природного права, відповідно до якої справедливість має об'єктивний характер і не виводиться лише з факту встановлення закону. Саме тому позитивне право визнається повноцінно легітимним лише за умови його несуперечності вищому моральному закону, а право в цілому починає мислитися не лише як інструмент управління, а як форма морально обмеженої влади [5; 10; 11], що мало далекосяжні наслідки для західної правової традиції, оскільки заклало підстави для розрізнення законності і справедливості, державної компетенції та моральних меж примусу.

Подальший розвиток канонічного права в середньовічній Європі продемонстрував, що така модель не залишилася на рівні абстрактної моральної філософії, а була інституціоналізована в цілісній юридичній системі. Канонічна правова традиція поєднала сакральний авторитет, юридичну техніку, процедури тлумачення та інституційну ієрархію, внаслідок чого політична влада дедалі менше сприймалася як самодостатнє джерело права. Вона мала бути співвіднесена з нормами, що перевищують її власну волю і можуть виступати критерієм оцінки законності її рішень [11–13]. Таким чином, християнська модель легітимації права виявляє дві принципові риси: по-перше, виведення обов'язковості права з морального порядку, що перевищує державу; по-друге, інституціональне оформлення цього порядку в канонічно-правових формах.

Ісламська традиція вибудовує іншу, але не менш послідовну модель легітимності права. Якщо в християнському розвитку можливе розрізнення між моральним законом, церковною нормативністю та світським правовим порядком, то в ісламі право від початку мислиться як складова всеохопного божественно встановленого порядку. Шаріат є не окремою галуззю регулювання, а цілісним нормативним шляхом, який охоплює ритуальні, етичні, сімейні, майнові та політичні аспекти життя [14]. Водночас класична ісламська правова культура розрізняє шаріат як божественне джерело норми і фікх як сферу людської юриспруденції, у межах якої божественний припис перекладається мовою конкретних правил. В такій взаємодії формується особливий тип правової легітимності: норма є обов'язковою не лише завдяки її підтримці владою, а передусім тому, що вона вважається похідною від божественної волі, тоді як правнича діяльність має не створити цей порядок, а належно його витлумачити і застосувати [15; 16].

Юдейська модель легітимації права так само ґрунтується на трансцендентному джерелі норми, однак її центральною формою є нормативність Завіту, в межах якого Закон постає не лише як регулятор поведінки, а як основа ідентичності спільноти. Галаха функціонує як комплексна система правових і етичних приписів, що охоплює як релігійне життя, так і повсякденну поведінку, сімейні, майнові та спільнотні відносини [17]. Її особливість полягає в поєднанні стабільності джерела з високим рівнем тлумачної динаміки. Авторитет галахи забезпечується не лише посиленням на писаний закон, а й безперервною рабинською інтерпретацією, яка перетворює право на живу інтелектуальну традицію [18]. Показовим у цьому сенсі є інститут *responso*, тобто відповідей авторитетних рабинів на конкретні

правові питання, який демонструє, що сакральний закон зберігає чинність у змінному історичному середовищі завдяки механізмам тлумачення, а не всупереч їм [19].

Для систематизації виявлених відмінностей і спільних рис доцільно зіставити авраамічні традиції за ключовими параметрами теолого-правової легітимації, що дає змогу перейти від послідовного опису до структурованого порівняння.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей теолого-правової легітимації в авраамічних релігійних традиціях

Традиція	Первинне джерело легітимності права	Механізм переходу від сакральної норми до правового припису	Роль тлумачної спільноти	Межі політичної влади
Християнство	Божий моральний порядок, природний закон, ідея справедливості	Узгодження позитивного права з вищим моральним законом; канонічна та теолого-правова раціоналізація	Церква, каноністи, теологи, правова доктрина	Влада не є самодостатнім джерелом права; підлягає оцінці за критеріями справедливості й гідності
Іслам	Божественне одкровення, виражене в Корані та Сунні	Виведення конкретних норм через фікх як інтерпретацію шаріату	Улама, правові школи, інститути тлумачення	Влада легітимна лише в межах божественно санкціонованого нормативного порядку
Юдаїзм	Нормативність Завіту, Тора як сакральне джерело Закону	Розгортання і конкретизація норми через галаху та рабинське тлумачення	Рабинська традиція, responsa, тлумачна спільнота	Влада не заміщує Закон, а функціонує в межах зобов'язального порядку Завіту

Джерело: складено автором на основі [5; 8; 10–19]

Наведене порівняння показує, що попри істотні доктринальні розбіжності всі три традиції поєднує спільна логіка: право виводиться з джерела, що перевищує політичну владу, а його обов'язковість забезпечується через поєднання сакрального авторитету та інституційно оформленого тлумачення. Зіставлення лише за конфесійними моделями не вичерпує внутрішньої структури легітимації права. Для переходу від міжтрадиційного порівняння до вищого рівня узагальнення доцільно виокремити ті рівні, на яких у межах авраамічних традицій формується нормативний авторитет. Таку аналітичну функцію виконує матриця рівнів легітимації права, подана в табл. 2.

Таблиця 2

Матриця рівнів легітимації права в авраамічних релігійних традиціях

Рівень легітимації	Зміст рівня	Християнська традиція	Ісламська традиція	Юдейська традиція
Онтологічний	Відповідь на питання, чому право має обов'язкову силу	Право вкорінене у Божій справедливості та природному законі	Право походить із божественного порядку шаріату	Право впливає з нормативності Завіту
Інтерпретаційний	Спосіб перетворення сакральної норми на конкретне правило	Теолого-правова доктрина і канонічне тлумачення	Фікх як юриспруденція тлумачення	Рабинське тлумачення і галахічна традиція
Інституційний	Форми закріплення та відтворення нормативного авторитету	Церква, канонічне право, юридична доктрина	Правові школи, улама, інститути правового висновування	Рабинська спільнота, responsa, галахічні практики
Аксіологічний	Ціннісний критерій оцінки права і влади	Справедливість, гідність, моральна межа примусу	Покора божественному порядку, моральний обов'язок, цілісність регулювання	Вірність Закону, обов'язок спільноти, збереження нормативної тяглості

Джерело: авторська розробка на основі [5; 8; 9; 10–20]

Запропонована матриця дає змогу перейти від опису трьох релігійних традицій до більш загального філософсько-правового висновку. У всіх трьох випадках легітимність права формується не на одному рівні, а через поєднання онтологічного обґрунтування, інтерпретаційного опосередкування, інституційного відтворення та аксіологічного контролю. Та багаторівнева структура пояснює, чому право в авраамічних традиціях не редукується до наказу влади: політичний примус не створює моральний закон, а лише має діяти в його межах. У ширшій історико-правовій перспективі така логіка стала одним із джерел подальшого розвитку уявлень про межі суверенітету, людську гідність, відповідальність влади та недопустимість повного ототожнення права з адміністративною доцільністю [8; 9; 20].

Обговорення

Інтерпретація результатів. Отримані результати дають підстави трактувати авраамічні релігійні традиції не як сукупність конфесійно відокремлених правових сюжетів, а як три способи побудови легітимності права, що спираються на спільну засаду надпозитивної обов'язковості норми. Християнська модель виводить юридичну чинність із відповідності права вищому моральному порядку й тим самим фіксує межу позитивізму; ісламська модель вибудовує легітимність навколо єдності релігійного та правового порядку, у межах якої норма зобов'язує як елемент божественно санкціонованої цілісності; юдейська модель пов'язує обов'язковість права з нормативністю Завіту та безперервністю тлумачної традиції, що забезпечує водночас стабільність джерела і динаміку його актуалізації. У підсумку авраамічний правовий світ постає як складне поле моделей, у яких по-різному співвідносяться трансцендентне джерело норми, інституція її тлумачення та політична форма визнання права, але в усіх випадках влада не набуває статусу остаточного джерела нормативності.

Порівняння з іншими дослідженнями. Сформульовані висновки загалом узгоджуються з наявними підходами до аналізу релігійних основ права, однак уточнюють їх у порівняльно-правовій перспективі. Положення про християнський внесок у гуманізацію права кореспондує з підходом Р. Домінго [5] і ширшою традицією дослідження християнства та права [11]. Висновок щодо нормативної цілісності ісламського правового порядку узгоджується з сучасними підходами до розмежування шаріату і фікху та до ролі правотлумачення в ісламській нормативній теорії [14–16]. Теза про визначальне значення безперервного рабинського тлумачення для юдейської правової традиції відповідає сучасним дослідженням галахи та юдейського права [17–19]. Водночас запропонований підхід відрізняється від більшості наявних праць тим, що зводить ці три сюжети в одну аналітичну рамку, де предметом порівняння стає сам механізм легітимації права через надпозитивну межу влади, тлумачення норми та способи її інституційного визнання.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає в інтерпретації авраамічних релігійних традицій як окремих режимів легітимації права, що дало змогу перейти від опису конфесійних правових систем до їх зіставлення за спільними аналітичними параметрами. У межах такого підходу розмежовано три взаємопов'язані рівні: джерело нормативності, інтерпретаційний механізм її актуалізації та політичний порядок її визнання. Такий аналітичний підхід уможливило точніше порівняння релігійно-правових систем без їх редукції або до суто богословських конструкцій, або до формально-юридичного опису. Науковий результат полягає також у тому, що спільний для авраамічних традицій принцип надпозитивної межі влади виявлено не як абстрактну світоглядну подібність, а як структурну ознаку моделей правової легітимації.

Практичне значення. Практичне значення запропонованого підходу полягає в можливості використання авраамічного матеріалу не лише як історико-правового опису, а як аналітичного ресурсу для сучасних дискусій про верховенство права, межі державного примусу, права людини та моральну легітимність юридичних приписів. Запропонована порівняльна рамка може бути застосована у філософсько-правових, теоретико-правових і релігієзнавчих дослідженнях, а також у викладанні навчальних дисциплін, де право аналізується у зв'язку з етичними, культурними та світоглядними джерелами його обов'язковості. Її використання доцільне і в міждисциплінарних курсах, присвячених проблемам правової культури, історії політико-правових учень, порівняльного правознавства та прав людини.

Висновки. Авраамічні релігійні традиції виробили стійку філософсько-правову тезу про неможливість повного зведення права до волі політичного суверена або до процедурної форми ухвалення норми. У християнстві така теза оформлюється через ідею природного права, моральну універсальність справедливості та канонічну традицію; в ісламі – через нормативну цілісність шаріату і правотлумачну функцію фікху; у юдаїзмі – через нормативність Завіту та безперервність рабинського

тлумачення галахи. Порівняльний аналіз показав, що попри конфесійні, доктринальні та інституційні відмінності всі три традиції утворюють надпозитивну межу політичної влади і пов'язують чинність права з вищим нормативним порядком, який не створюється самою владою. Саме тому авраамічні моделі легітимації права залишаються релевантними для сучасних дискусій про справедливість, гідність, права людини та моральний зміст правопорядку. Подальші дослідження доцільно спрямувати на зіставлення авраамічних моделей із секулярними теоріями легітимності, а також на аналіз їхнього впливу на сучасні конституційні та міжнародно-правові доктрини.

Список використаних джерел

1. Громовчук М. В., Белов Д. М. Релігія та право: теоретико-методологічні засади співвідношення. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 2. С. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.8>.
2. Львова О. Л. Функціональна взаємодія права і релігії в аспекті реалізації прав і свобод людини. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. Київ : Юридична думка, 2007. С. 313–320. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21CNR=20&S21COLORTERMS=1&S21FMT=fullwebr&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A%3D&S21REF=10&S21STN=1&S21STR=%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%9D%24&Z21ID= (дата звернення: 20.04.2026).
3. Попович Т. П., Геревич М. О., Погорелова З. О., Телеп Ю. В., Фрідманський Р. М. Історія філософії права : навч.-метод. посіб. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2021. 52 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d22e7c9-1d49-41a0-afeb-dda955f18748/content> (дата звернення: 20.04.2026).
4. Marske C. E., Kofron C. P., Vago S. The Significance of Natural Law in Contemporary Legal Thought. *The Catholic Lawyer*. 1978. Vol. 24, No. 1. P. 60–76. URL: <https://scholarship.law.stjohns.edu/tcl/vol24/iss1/5/> (дата звернення: 20.04.2026).
5. Domingo R. The Spirit of Christianity and Law. *Journal of Law and Religion*. 2023. Vol. 38, Iss. 1. P. 158–167. DOI: <https://doi.org/10.1017/jlr.2022.51>.
6. Kelman M., Kelman R. Religion – a Significant Factor in Law-Making and Law Enforcement Processes. *Social and Legal Studies*. 2022. Vol. 5, No. 2. P. 77–85. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-2-77-85>.
7. Raisch M. J. Religious Legal Systems in Comparative Law: A Guide to Introductory Research. *GlobaLex*. 2006. Updated 2022. URL: https://www.nyulawglobal.org/globalex/religious_legal_systems1.html (дата звернення: 20.04.2026).
8. Witte J., Jr. *The Blessings of Liberty: Human Rights and Religious Freedom in the Western Legal Tradition*. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. 334 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108652841>.
9. Vilks A., Kipāne A., Krivins A. The Role of Religious Norms in the Formation of Legal Systems: The Theological Foundations of Law in Different World Religions. *Pharos Journal of Theology*. 2025. Vol. 106, Iss. 3. P. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.46222/pharosjot.106.3029>.
10. Natural law. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/natural-law> (дата звернення: 20.04.2026).
11. Witte J., Jr., Domingo R., eds. *The Oxford Handbook of Christianity and Law*. Oxford : Oxford University Press, 2024. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197606759.001.0001>.
12. Code of Canon Law. Title VIII. The Power of Governance (Cann. 129–144). The Holy See. URL: https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/eng/documents/cic_lib1-cann129-144_en.html (дата звернення: 20.04.2026).
13. Bilotti D. The History of Canon Law as a Proper Mirror to Deepen Current Legal Conflicts. *Religions*. 2025. Vol. 16, No. 5. Art. 559. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel16050559>.
14. Sharia. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/sharia> (дата звернення: 20.04.2026).
15. Fiqh. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/fiqh> (дата звернення: 20.04.2026).
16. Ahmed H. Islamic Normative Legal Theory: Framework and Applications. *Journal of Law and Religion*. 2025. Vol. 40, No. 1. P. 28–58. DOI: <https://doi.org/10.1017/jlr.2025.10056>.

17. Halakhah. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Halakhah> (дата звернення: 20.04.2026).
18. Eleff Z., Kwall R. R., Saiman C., eds. *The Oxford Handbook of Jewish Law*. Oxford : Oxford University Press, 2025. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197508305.001.0001>.
19. Responsa. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/responsa-Judaism> (дата звернення: 20.04.2026).
20. Nakissa A. Comparing Moralities in the Abrahamic and Indic Religions Using Cognitive Science: Kindness, Peace, and Love versus Justice, Violence, and Hate. *Religions*. 2023. Vol. 14, No. 2. Art. 203. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel14020203>.

References

1. Hromovchuk, M. V., & Bielov, D. M. (2022). Relihiia ta pravo: teoretyko-metodolohichni zasady spivvidnoshennia [Religion and law: Theoretical and methodological foundations of correlation]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, (2), 44–51. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.8>
2. Lvova, O. L. (2007). Funktsionalna vzaiemodiia prava i relihii v aspekti realizatsii prav i svobod liudyny [Functional interaction of law and religion in the context of implementation of human rights and freedoms]. In N. M. Onishchenko & O. V. Zaichuk (Eds.), *Problemy realizatsii prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini* [Problems of implementation of human and civil rights and freedoms in Ukraine] (pp. 313–320). Yurydychna dumka.
3. Popovych, T. P., Herevych, M. O., Pohorielova, Z. O., Telep, Yu. V., & Fridmanskyi, R. M. (2021). *Istoriia filosofii prava: navchalno-metodychnyi posibnyk* [History of philosophy of law: Teaching and methodological manual]. Uzhhorod National University. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d22e7c9-1d49-41a0-afeb-dda955f18748/content>
4. Marske, C. E., Kofron, C. P., & Vago, S. (1978). The significance of natural law in contemporary legal thought. *The Catholic Lawyer*, 24(1), 60–76. <https://scholarship.law.stjohns.edu/tcl/vol24/iss1/5/>
5. Domingo, R. (2023). The spirit of Christianity and law. *Journal of Law and Religion*, 38(1), 158–167. <https://doi.org/10.1017/jlr.2022.51>
6. Kelman, M. S., & Kelman, R. M. (2022). Religion – a significant factor in law-making and law enforcement processes. *Social and Legal Studies*, 5(2), 77–85. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-2-77-85>
7. Raisch, M. J. (2022). *Religious legal systems in comparative law: A guide to introductory research*. GlobaLex. https://www.nyulawglobal.org/globalex/religious_legal_systems1.html
8. Witte, J., Jr. (2021). *The blessings of liberty: Human rights and religious freedom in the Western legal tradition*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108652841>
9. Vilks, A., Kipāne, A., & Krivins, A. (2025). The role of religious norms in the formation of legal systems: The theological foundations of law in different world religions. *Pharos Journal of Theology*, 106(3), 1–12. <https://doi.org/10.46222/pharosjot.106.3029>
10. Encyclopaedia Britannica. (n.d.). *Natural law*. Retrieved April 20, 2026, from <https://www.britannica.com/topic/natural-law>
11. Witte, J., Jr., & Domingo, R. (Eds.). (2024). *The Oxford handbook of Christianity and law*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197606759.001.0001>
12. The Holy See. (n.d.). *Code of canon law: Title VIII. The power of governance (Cann. 129–144)*. Retrieved April 20, 2026, from https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/eng/documents/cic_lib1-cann129-144_en.html
13. Bilotti, D. (2025). The history of canon law as a proper mirror to deepen current legal conflicts. *Religions*, 16(5), Article 559. <https://doi.org/10.3390/rel16050559>
14. Encyclopaedia Britannica. (n.d.). *Sharia*. Retrieved April 20, 2026, from <https://www.britannica.com/topic/sharia>
15. Encyclopaedia Britannica. (n.d.). *Fiqh*. Retrieved April 20, 2026, from <https://www.britannica.com/topic/fiqh>
16. Ahmed, H. (2025). Islamic normative legal theory: Framework and applications. *Journal of Law and Religion*, 40(1), 28–58. <https://doi.org/10.1017/jlr.2025.10056>
17. Encyclopaedia Britannica. (n.d.). *Halakhah*. Retrieved April 20, 2026, from <https://www.britannica.com/topic/Halakhah>
18. Eleff, Z., Kwall, R. R., & Saiman, C. (Eds.). (2024). *The Oxford handbook of Jewish law*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197508305.001.0001>

19. Encyclopaedia Britannica. (n.d.). *Responsa*. Retrieved April 20, 2026, from <https://www.britannica.com/topic/responsa-Judaism>
20. Nakissa, A. (2023). Comparing moralities in the Abrahamic and Indic religions using cognitive science: Kindness, peace, and love versus justice, violence, and hate. *Religions*, 14(2), Article 203. <https://doi.org/10.3390/re114020203>